

VITENSKAP OG PSYKOLOGI

Fagartikkel

**Fra konflikt til forsoning -
barnefordeling i et rettsbasert forsøksprosjekt***Knut Rønbeck**Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo*

Domstolsbehandling av barnefordelingssaker preges ofte av gjensidige beskyldninger og negativ kritikk. Da svekkes partenes rest av godhet for hverandre, og barna blir skadelidende. Et forsøksprosjekt ble rettet inn mot å bedre foreldres muligheter for samarbeid om felles barn. Prosjektet har inspirert ny lovgivning som trer i kraft 1. april i år.

Innledning

I denne artikkelen presenter jeg et forsøksprosjekt ved en norsk domstol, Indre Follo tingrett. Gjennom en spesielt tilrettelagt behandlingsform ønsker man å redusere mulighetene for at foreldrenes konflikter skal bli ytterligere tilspisset den tiden det tar å behandle saken ved domstolen. Behandlingen skal også bedre foreldrenes muligheter for samarbeid om felles barn både mens stridsspørsmålene behandles for retten og i tiden etter. Alle involverte, det vil si dommer, advokater og sakkyndig psykolog, har sammen med partene bestrebet seg på å nå frem til omforente løsninger på tvistesporåsmålene, rettsforlik. Prosjektets arbeidsform har inspirert ny lovgivning (§ 61 i Barneloven) og vil berøre psykologer og andre fagfolk som arbeider med barnetvister for rettsvesenet.

Prosjektet ble iverksatt på bakgrunn av kunnskap om skadeeffekten på barn av foreldrenes konflikt om dem, og erfaringer gjort både av dommere og rettsoppnevnte psykologer om hvorledes disse konfliktene likevel på en konstruktiv måte kan la seg håndtere innen rammen av eksisterende rettslige regler (Amanto & Keith, 1991; Block, Block & Gjerde, 1986; Chase-Lansdale, Cherlin & Kiernan, 1995; Cummings & Davis, 2002; Galtung, 1998; Jenkins & Smith, 1991; Kelly, 1993; Wallerstein & Kelly, 1980).

Prosjektet ved Indre Follo tingrett skjer innenfor rettslig definerte rammer. Saksbehandlingen tilrettelegges imidlertid ut fra et ønske om å redusere konfliktnivået. Barnas forhold til foreldrene skal avklares i en rettslig forpliktende avtale. Et forprosjekt fra 1997 til utgangen av 1998, benevnt «Konflikt og forsoning», har prøvd ut muligheter for å oppnå enighet om løsninger på deler eller hele tvisten og få til rettsforlik. Retten besluttet i 1999 å tilby denne saksbehandlingsformen i alle saker etter barnelovens kap. 5 (foreldreansvar og hvem barnet skal bo fast hos) og kap. 6 (samværsrett). Domstolen har fire faste dommere, og det er tilknyttet to psykologer som alternerer som oppnevnte sakkyndige. Så langt har vel 70 saker blitt behandlet etter modellen.¹

Fremgangsmåten adskiller seg på flere måter fra den arbeidsformen som har vært i

barnefordelingssaker. Når stevning og tilsvær er kommet inn, blir partene orientert om prosjektet av dommeren. Deltagelse forutsetter at begge parter samtykker, og at de aksepterer prosjektets arbeidsform. Det blir gjort klart for partene at de når som helst kan trekke seg. Den ordinære måten å behandle slike saker på ved norske domstoler har vært å beramme en hovedforhandling direkte etter at stevning og tilsvær er innkommet til retten, eventuelt å avholde et kort saksforberedende møte i forkant av dette. Et sentralt virkemiddel i forsøksprosjektet er å avholde gjentatte forhandlingsmøter før en eventuell hovedforhandling. Dette innebærer at man på en annen måte enn tidligere benytter adgangen som tvistemålsloven åpner for, til å gjøre bruk av flere påfølgende saksforberedende møter, forutsatt at partene ønsker det og når dette synes å være gunstig for en konstruktiv løsning. I prosjektet deltar alltid en sakkyndige psykolog som blir oppnevnt i forkant av det første saksforberedende møte med et standard mandat. I mandatet fremgår det at den sakkyndige skal være tilstede under rettsmøtene, og at oppgaven vil være å bidra til sakens opplysning, avklare hvilke problemer partene midlertidig bør kunne bli enige om, og medvirke til realitetsorienterende og løsningsrettede forhandlinger mellom partene. Det er en forutsetning at den sakkyndige skal fratre dersom han eller hun ikke lenger har partenes tillit. Oppgaven begrenses i første omgang til deltagelse i disse møtene, og det forventes ingen skriftlig rapport. Hvis partene ikke lykkes i å komme til noen løsning gjennom forhandlingsmøtene og saken går til en ordinær hovedforhandling, kan den sakkyndige fortsette sitt oppdrag på ordinært vis under den klare forutsetning at partene ønsker at man gjør det.

I prosjektet er således den sakkyndiges arbeidsfelt utvidet ved at han/hun deltar aktivt i en meglingsprosess med partene og deres advokater. Dette er en prosess vi har valgt å benevne som realitetsorienterende drøftelser. Utredningen forutsetter ikke innhenting av komparentopplysninger eller skriftlig rapport fra den sakkyndige. Ved det som til nå har vært ordinær saksavvikling, oppnevnes det sakkyndige i vel 30% av sakene med et gitt mandat som skal besvares skriftlig, og muntlig utdypes under hovedforhandlingen (oppnevningen skjer i henhold til tvistemållovens §41, jf. tvistemållovens §239).

Behandlingsformen omfatter altså et strukturert sett av møter mellom dommeren, foreldrene som parter, partenes advokater og en sakkyndig psykolog. Hensikten er å løse saken gjennom en tilrettelagt prosess som øker foreldrenes kompetanse og evne til samarbeid. Sentrale prinsipper ved arbeidsformen ble i Ot.prp. 29 (2002–2003) foreslått som ny §61,1, i Lov om barn og foreldre. Lovforslaget er nå vedtatt og trer i kraft 01.04.2004.

Tankene bak arbeidsformen

Under en ordinær prosessgang i en barnefordelingssak brukes det meste av tiden til å underbygge påstander om den ene partens fortrinn fremfor den andres. Dette gjøres ofte ved å fremheve den andre partens negative sider eller uheldige disposisjoner. Rettsprosessen blir som regel preget av gjensidige beskyldninger og negativ kritikk. Også vitneførselen har samme siktemål; fremheve positive sider ved egen part og peke på motpartens dårlige. I en sak hvor siktemålet er å overbevise dommeren om å fatte en bestemt avgjørelse, vil nødvendigvis prosessen innrettes som en form for konkurranse hvor positive og negative sider ved foreldrene veies og måles.

En slik arbeidsform nærer konflikter. Den bygger sjeldent opp under partenes selvfølelse, snarere blir de såret og krenket. Krenkelsen er det dårligst mulige utgangspunkt for å være i stand til å lytte og forholde seg åpent til andres perspektiver. Den svekker ytterligere partenes rest av godhet for hverandre og deres evne til medfølelse og empati. Den andre blir en motstander som skal nedkjempes.

I prosjektet «Konflikt og forsoning» er prosessens mål i utgangspunktet ikke å fremføre argumenter for en dom i en bestemt retning. Hensikten er å utrede muligheter for samarbeid og løsninger som foreldrene kan bli enige om. Først når det eventuelt viser seg at omforente løsninger ikke er mulige, skal argumentene for en dom i den ene eller andre retningen oppsummeres. Dette fordrer en helt annen innretning på prosessen enn det som har vært vanlig til nå. Når målet ikke innebærer å kåre en vinner og utpeke en taper, men å lete etter løsninger som partene så langt ikke har klart å se, må

det skapes nye rammer som kan fremme et slikt mål.

Prosjektet er organisert rundt en prosess hvor det trekkes veksler på rettssalens alvor og autoritet. Det innebærer at man har bevart scenografien; dommeren har sin vante opphøyde plass under riksvåpenet, partene sitter som vanlig med sine advokater på hver sin side, og den sakkyndige har plass bak i salen. Det er dommeren som styrer prosessen og gir de enkelte aktører ordet. Som i en hver rettssal må man bokstavelig talt stå for det man sier; den som har ordet reiser seg, og foreldrene får først fremlegge sine tanker og synspunkter etter å ha mottatt formaning om å snakke sant.

Innledningsvis tar imidlertid dommeren ordet og redegjør kort for arbeidsformens målsetninger. Det fremheves at man gjennom denne formen for rettsprosess tar sikte på at foreldrene lengst mulig selv skal få være i posisjon til å fatte avgjørelser vedrørende sine barn. Dommeren vil bare overta avgjørelsesmyndigheten, dvs. avsi dom, hvis foreldrene til tross for den hjelpen som de nå tilbys, ikke klarer å komme til enighet. Det understrekes at det vanligvis er en stor fordel for barnet at foreldrene selv klarer å finne frem til en løsning. Advokatene er informert om at de kan bruke ca. 15 minutter hver på et innledningsforedrag hvor de bes om å trekke opp noen hovedlinjer ved saken. Foreldrene får likeledes vite at de har ca. en halv time hver til disposisjon til å gi sin versjon av det de ser som det sentrale, helst ved hjelp av spørsmål fra egen advokat, dommeren og den sakkyndige. Deretter starter man med forhandlingsmøter utenfor rettssalen, som oftest først bare med dommeren, advokatene og den sakkyndige til stede. Dette forutsetter partenes tilslutning. I dette møtet oppsummer gjerne den sakkyndige sin preliminnære forståelse av saksforholdet, og hvilke løsningsmuligheter man på kort, eventuelt lengre sikt, tror det går an å arbeide videre med. Deretter tar advokatene sine parter med til lunsj hvor tankene fra møtet de ikke selv har vært med på, drøftes med dem. Etter lunsj møtes man i rettssalen for der å diskutere veier videre og løsningsmuligheter man kan forfølge. Det er nå åpent for at den sakkyndige kan ha samtaler med foreldrene enkeltvis eller sammen. Man kan også bli enige om at den sakkyndige skal treffe barnet, eller innhente opplysninger om barnet fra barnehage, skole eller andre instanser.

Det man nå tar sikte på er å finne frem til løsninger foreldrene kan praktisere og prøve ut frem til et nytt saksforberedende møte som gjerne fastsettes et par måneder frem i tid. Slike løsninger gis form av midlertidige rettsforlik. I prosjektet tilbys vanligvis inntil tre saksforberedende møter som avholdes over et tidsrom på inntil et halvt år, før man eventuelt går til en hovedforhandling. Det siste blir sjeldent nødvendig da man gjennom de saksforberedende møtene vanligvis kommer frem til løsninger som foreldrene velger endelig å forlike saken på grunnlag av. De påfølgende saksforberedende møtene er vanligvis kortere enn det første.

Foreldreskap og mestring

Det tilstrebes altså å skape en ramme som begrenser partenes muligheter til å anklage og bebreide hverandre. Anklager og bebreidelser antas å være kontraproduktive når det gjelder å løse konflikter, fordi negative påstander alltid vil bli forsøkt imøtegått, og derfor stjeler de tid og krefter fra den løsningsorienterte prosessen. I noen grad gis det likevel rom for partene til å komme frem med de vonde følelsene de bærer på. Det som er vondt og bittert må anerkjennes og tas hensyn til, ellers vil en naturlig reaksjon være at man opplever å ikke ha blitt hørt og forstått. Det signaliseres til foreldrene at man erkjenner at det er en konflikt, at denne er vanskelig og at den gjør vondt for både mor og far og ofte også for et eller flere barn. Anklager, mistenkeliggjøring og angrep må allikevel ikke få lov til å dominere prosessen.

Derfor begrenses tidsmessig advokatens innledningsforedrag som de blir bedt om å holde på en så lite konflikt-eskalerende måte som mulig. Likeledes oppfordres advokatene til å rette spørsmål til sine klienter – spørsmål som betoner barnets behov. En slik linje følges også under dommerens og den sakkyndiges eksaminasjon av partene.

Nesten uten unntak kommer partene til domstolen med en forventning om å bli angrepet og selv angripe. Partene må gis en mulighet til å oppleve noe annet. Stikkord er foreldreskap og mestring.

Det er hvorledes man skal mestre det å være mor og far for felles barn som skal være i sentrum for prosessen. Da blir det hva man har fått til og ikke det man har mislykkes med, som må få partenes oppmerksomhet. Det krever at partene gis andre spørsmål enn de som vanligvis stilles i en barnefordelingssak.

Et eksempel kan være at den sakkyndige spør faren om hva som er bra med moren i hennes foreldrerolle. Stilt overfor et slikt spørsmål vil gjerne det første svaret representere et forsøk på å omforme problemstillingen slik at svaret kan bli en kritisk kommentar. Det er som regel nødvendig å forsikre faren om at også moren skal bli stilt et tilsvarende spørsmål, før han kan formulere en anerkjennelse til sin motpart. Det er ikke så rent sjeldent at den anerkjennende kommentaren avføder en reaksjon hos mottakeren som «hvorfors har du ikke sagt dette før?». Det gir igjen dommeren og den sakkyndige anledning til å understreke at det nå faktisk sies, og det er disse sidene ved foreldreskapet som vil bli vektlagt i den videre prosessen.

Det å slåss om egne barn i en rettssal oppleves for de fleste som nedverdiggende og ydmykende. Gjennom å betone mestringserfaringer gis foreldrene anledning til å gjenvinne positiv selvfølelse og verdighet. I motsetning til den krenkelsen som den ordinære rettsprosessen så lett medfører, kan dette åpne opp for en viss medfølelse eller empati i forhold til motparten. Gjennom hele prosessen leter man etter muligheter for at partene kan gi hverandre gode bekreftelser. Lykkes man med det, erfarer vi at de aller fleste problemer lar seg løse. I enhver konflikt vil gjensidig manglende innlevelse og negative tolkninger av den andres motiver, være sentrale psykologiske elementer. Dertil blir en selv kritikklos i forhold til egne motiver og egne handlinger (Gran, 2003). I barnefordelingssakene vil begge parter lett føle seg krenket. Krenkelsen tømmer det menneskelige samspillsrommet for empati, og ellers rasjonelle mennesker kan opptre ytterst irrasjonelt.

Gjennom vektleggingen av foreldreskapet, inviteres foreldrene til en prosess preget av drøftelser og refleksjoner omkring barnets situasjon. Et sentralt tema er hvorledes de sammen kan legge forholdene til rette for at de kan utøve et konstruktivt foreldreskap nå og i fremtiden. Man tar utgangspunkt i de erfaringer foreldrene måtte ha av å ha mestret noe i forhold til barnet sitt, og går derfra videre til å se på hva de fremover kan få til sammen og hver for seg. Prosessen er løsningsorientert og fremtidsrettet. Det brukes liten tid til utdypning av konflikttemaene. Vår erfaring er at det er enkelt å få begrep om disse.

Arbeidsformen skal gi modningstid for endret erkjennelse. De løsninger som kan bringe konflikten til opphør, gis tid til å modnes ved at de saksforberedende møtene vanligvis finner sted med flere måneders mellomrom. Tiden mellom møtene brukes aktivt til å prøve ut ulike modeller og til å høste erfaringer med disse. Erfaringene man får gjøres til gjenstand for evaluering i neste møte. Løsningene fremkommer således vanligvis som resultat av en prosess som strekker seg over tid. Vi erfarer at prosjektets arbeidsform faktisk medfører et reelt forsoningsarbeid, og ikke bare en konfliktmegling.

Vi arbeider ut fra en antagelse om at problemer kan løses skritt for skritt, og at det som er viktig er å komme i gang og tenke veier til løsning, ikke nødvendigvis den endelige løsningen eller det endelige svaret. Det finnes nesten alltid noe å enes om som man kan ta fatt i for å snu en opplevelse av håpløshet til en opplevelse av at «OK, vi fikk nå til dette, hvordan kan vi gå videre?»

Vi har et meget bevisst forhold til tidsbruk i prosjektet. Det har gjerne vært et uttalt mål i barnefordelingssakene at de bør avvikles så raskt som mulig. Vi er i utgangspunktet ikke uenige i det. Men det er en vesentlig forskjell mellom tid brukt på konstruktive endringsprosesser, og tid som enten bare blir død ventetid eller endog brukt til eskalering av konflikten. Vanligvis går det ikke mer enn seks måneder fra en sak kommer inn som en stevning til den er løst ved forlik. Dette er noe mindre tid enn hva som vanligvis brukes i barnefordelingssakene. Å skulle forandre noe vil alltid innebære bruk av tid. I prosjektet rettes tidsperspektivet fremover, fordi det er den tiden som kommer man kan gjøre noe med. Så brukes tiden til å prøve ut ulike løsninger Partene gis tid til å erfare noe annet enn tidligere; vi deler opp tiden. Samtidig gis det tid til modning. Modningstid innebærer noe mer enn erfaringstiden, fordi modning i tillegg til å trekke veksler på erfaringer, også har en betydelig emosjonell kvalitet knyttet til seg. Gjennom nye erfaringer og gjennom å la disse

få tid til å modnes, bli til noe som man kan ha et forhold eller eierskap til, er det åpnet opp for en annen form for erkjennelse.

Rollebeskrivelser

Under ordinær prosessavvikling har den sakkyndiges rolle primært vært å opplyse og gi råd til retten. I prosjektet er rollen til den sakkyndige først og fremst å hjelpe og gi råd til foreldrene slik at de oppnår en større forståelse og innsikt i hva som er til barnets beste. Både gjennom spørsmålene den sakkyndige stiller foreldrene og gjennom samtaler med dem, oppfordres de til rasjonalitet og vektlegning av barnets behov. Den sakkyndige blir gjennom prosjektets arbeidsform en faglig rådgiver for foreldrene, og er i posisjon til å tilføre dem konkret og nyttig kunnskap. Fordi avgjørelsene som skal tas skal ha barnets beste som utgangspunkt, kan den sakkyndige ha en tydelig normativ funksjon ved stadig å understreke hvor potensielt skadelig det er for barnet å skulle oppleve en vedvarende konflikt mellom dem som foreldre. Det har vist seg særlig nyttig at foreldrene gjennom den sakkyndiges samtaler med dem gis større forståelse for hvilke løsninger som fra barnets og et psykologfaglig perspektiv kan synes gode, og hvilke som ikke er det. Den realitetsorienteringen som dette innebærer, virker erfaringsmessig ofte meget konfliktdepende fordi den både for foreldrene og advokatene setter premisser for hvilke krav det kan være rimelig å fastholde og hvilke krav man bør la falle. På denne måten skapes det vanligvis på et tidlig stadium i prosessen et realistisk forhandlingsklima hvor foreldrene nærmest tvinges til å forholde seg til barnets interesser i stedet for til egne konflikter. For å få til konfliktløsninger i disse sakene, kreves det at de profesjonelle aktørene kan opptre med fasthet, sette grenser og stille krav.

I tillegg til å arbeide med partene i rettsmøtene, kan den sakkyndige også bistå partene med råd og eventuelle nødvendige undersøkelser mellom disse.

Også for advokatene innebærer prosjektets arbeidsform en annen rolleutforming enn den tradisjonelle. I prosjektet inviteres advokatene allerede fra starten av til å delta i en prosess hvor målet er å komme frem til en avtalebasert samarbeidsløsning på en konflikt. Selv om det er foreldrene som er stridens parter og barnet ikke har formell partstatus, er alle klar over at løsningen skal være til beste for barnet. Det gjør det mulig også for advokatene å opptre normativt overfor sin klient, og påpeke at det er klientens barn man skal søke en best mulig løsning for. I møtet mellom dommer, sakkyndig og advokatene etter de innledende forhandlinger i rettssalen, innleder gjerne den sakkyndige med å fremlegge noen tanker om hvilke veier som kan synes farbare for å nå frem til løsninger, slik saken så langt er beskrevet og opplyst. Siden disse tankene på ingen måte fremsettes som fastlåste konklusjoner, men snarere som refleksjoner, kan advokatene komme med utfyllende eller korrigerende innspill. I dette møtet etableres det en dialog hvor man med respekt for hverandres roller, kan drøfte ulike veier frem mot det felles mål som er å finne løsninger som kan blegge konflikten. Derfor er advokaten også ofte den av de profesjonelle aktører i saken som er i den beste posisjonen til å justere sin klients eventuelle urealistiske krav eller påstander. Gjennom den informasjonen som advokaten også mottar fra motpartens advokat, etableres det en felles kunnskap om mulige og umulige løsningsveier, og denne kunnskapen kan advokatene så fritt drøfte med sine parter på tomannshånd. Klienten vet at advokaten er på eget parti og skal forsvare hans eller hennes interesser.

Så lenge arbeidet med å søke omforente løsninger foregår, dvs. under alle saksforberedende møter, er dommerens rolle å bidra til å fasilitere prosessen uten å opptre på en slik måte at han eller hun risikerer å miste sin habilitet. Det er likevel slik at dommeren også kan bidra med «forsiktig høyttenkning», både i åpen rett gjennom eksaminasjon av partene, og i møtene med advokater og sakkyndig. Dommeren starter som nevnt rettsforhandlingene med å beskrive retningslinjene i prosessen med vekt på prosjektets bærende idé om at forsonende løsninger som foreldrene selv kan arbeide seg frem mot er til barnets beste. Dommerens autoritet er særdeles nyttig når det er nødvendig å disiplinere urimelighet hva gjelder partenes krav og væremåter. At dommeren har som funksjon å fatte en avgjørelse hvis det ikke lykkes partene å komme frem til forlik, er av helt vital betydning for prosessen. I motsetning til hva som er tilfelle under utenrettslig megling, for eksempel den obligatoriske meglingen alle som skal føre en sak etter barneloven må ha vært

igjennom, skal den rettslige prosessen ende med en avgjørelse, enten i form av et rettsforlik eller i form av en dom. Partene vet at det i praksis ikke finnes annen vei ut av prosessen enn enten ved å bli enige, eller ved å få dom. Vi er av den oppfatning at det er den autorative strukturen som rettsalen og dommeren representerer i kombinasjon med den hjelp, støtte og kunnskapstilførsel prosessen også tilfører partene, som gjør at **behandlingsformen** synes så vellykket.

Typiske situasjoner og konflikter

Det er som regel ikke vanskelig eller tidkrevende å få tak i hva konfliktene måtte dreie seg om og hvilke fakta som må legges til grunn. Hvilke løsningsalternativer som kan være mulige, lar seg også raskt bringe på det rene, selv om det under behandlingsprosessen kan gjøres erfaringer som åpner opp for uventede løsninger. Det er med andre ord ikke det å bringe forståelse for hvilke løsninger de enkelte barn kan leve godt med som er den sentrale utfordringen for de profesjonelle aktører i saken. Utfordringen er å finne løsninger som foreldrene opplever at de kan leve med og som samtidig ivaretar barnets interesser. Det er konflikthåndteringen som representerer den virkelige utfordringen i barnefordelingssakene.

Det er bred enighet om at forskning ikke gir noe bestemt svar på hvilke omsorgsløsninger som er best for barn (Galtung, 1998). Barn kan utvikle seg og trives under ulike omsorgsarrangementer som foreldre som ikke bor sammen måtte avtale og klarer å samarbeide om. Det som truer barns utvikling, er vedvarende og alvorlige konflikter om omsorgen for dem (Galtung, 1998; Schaffer, 2000; Wallerstein & Kelly, 1980). Denne kunnskapen er som nevnt utgangspunktet for prosjektet ved Indre Follo tingrett.

Hva slags konflikter er det så domstolen inviteres til å ta stilling til i barnefordelingssakene, og hvem er foreldrene som bringer tvisten om barna sine inn for retten?

De konfliktene som foreldrene kommer med til rettsapparatet er høyst ulike. Selv om temaene kanskje kan kategoriseres under et knippe med ulike overskrifter, er **de menneskene som bærer konfliktene med seg, alltid forskjellige. Tematisk «like» konflikter, fremstår som svært ulike hos ulike foreldrepar.** Det som er felles for alle sakene er at de dreier seg om fremtidig barneomsorg og barnas liv med to foreldre som ikke lenger lever sammen.

De konstellasjoner vi oftest møter er skuffede og forbitrede fedre på den ene siden, og redde og engstelige mødre på den andre. Far opplever gjerne at mor stenger ham ute og monopoliserer barna, mor at far ikke tar ansvar. Ofte er det også slik at mor tenker at far vil krenke barna slik hun kan ha opplevd at han har krenket henne. Far er ikke så sjeldent redd for at mor skal flytte langt av sted og at barna skal bli borte for ham. Begge foreldrene er gjerne preget av fortvilelse, skam og nervøsitet.

Striden føres ved hjelp av ord og argumenter som egnet/uegnet/bedre egnet. Videre påstås større ressurser hos den ene part enn hos den andre. Hensynet til stabilitet trekkes ofte frem, enten for at barnet må få bli boende hos den som har hatt en hovedtyngde av omsorgen, eller hvis hovedomsorgsgiver vil flytte, som argument fra den andre siden, men da gjerne knyttet til fysiske og sosiale forhold som bolig, vennerettverk, skole og barnehage. Den åpne argumentasjonen er vanligvis ukomplisert å få frem, men ofte foreligger det underliggende problemstillinger det ikke argumenteres åpent for, slik som økonomi, ønske om å «ta igjen» og forhold til nye partnere.

Barna som striden dreier seg om er vanligvis nokså små. Det er sjeldent i vårt materiale at de har begynt på ungdomsskolen, og de har ofte ikke begynt på skolen ennå. De aller fleste barna er født mens foreldrene levde i ekteskap eller hadde et fast samboerforhold. Foreldrene deres er forholdsvis unge. Det er sjeldent at foreldre som ikke har hatt et samlivsforhold bringer spørsmål om barneomsorg inn for domstolen. I de aller fleste tilfellene bor barna hos mor når omsorgstvisten bringes inn for retten, og resultatet av rettsprosessen er ofte, men slett ikke alltid, at de forblir boende hos henne.

Hva som kjennetegner løsningene

Hva kjennetegner så løsningene som forhandles frem over tid gjennom prosjektets arbeidsform? For det første har de **alltid barnet i fokus**. I praksis betyr dette at vi stiller foreldrene overfor spørsmålet: Hvorledes skal dette barnet få det best mulig med dere som foreldre? Løsningene må basere seg på opplysningene som fremkommer både om barnet og om foreldrene. Disse opplysningene er det vanligvis foreldrene som gir, men de kan suppleres gjennom komparenter. Barnets eventuelle særbehov vektlegges alltid. Det selvfølgelig må ofte understrekes, nemlig at skal barnet få det godt, må vanligvis mor og far hjelpe hverandre for å få det til. Da står vanskeligheter på den ene eller begge foreldres side ikke nødvendigvis i veien for løsninger, slik de vanligvis vil gjøre hvis det er konflikten mellom foreldrene som er i fokus. Håndteringen av vanskeligheter blir en felles oppgave for foreldrene. Har den ene av dem et problem som påvirker hvordan barnet har det, er det begges ansvar å forsøke og avhjelpe dette. Hva som måtte oppleves rettferdig eller urettferdig fra et voksent perspektiv er lite vektlagt. Det siste blir ofte eksplisitt uttrykt. Foreldrene må hele tiden ansvarliggjøres i forhold til hva de selv kan bidra med, også i forhold til hverandre som foreldrepartner. Det å ha barn sammen må være et partnerskap, hvis barnet skal få det godt.

Løsningene forholder seg til en praktisk virkelighet og hva som der og da fremstår som det mulige. Igjen er det ikke konflikten som det holdes fokus på, men hvilke praktiske arrangementer som synes mest tjenlige for både voksne og barn. Det kartlegges hvem av foreldrene som har brukt mest tid på barnet så langt. Dette sier vanligvis noe om barnets tilknytninger, et moment som rettspraksis vektlegger. Vi kartlegger også hos hvem den praktiske hverdag er best tilrettelagt, for eksempel i forhold til å hente og bringe barnet til barnehagen. Banale praktiske spørsmål kanskje, men likevel viktige og avklarende i forhold til hvilke løsninger som peker seg ut som de mest nærliggende å utrede videre. Det er solid rettspraksis for at det knapt er mulig, og slett ikke ønskelig, å få en dom som utelukker barnet fra den ene av foreldrene. Derfor gir det seg selv at løsningene i de aller fleste tilfeller må basere seg på at barnet skal beholde god kontakt med både mor og far.

Løsningene som begge foreldre kan godta, må forholde seg og ta hensyn til innholdet i de bekymringer og den uro som mor og/eller far måtte oppleve. Er moren utrygg på om faren drikker seg full når han skal ha samvær med barnet, må løsningen adressere seg til og ivareta denne utryggheten. Dette fordrer som regel en erkjennelse hos faren om at uansett hvordan det faktisk forholder seg, så er altså moren bekymret, og for barnet er det viktig at denne bekymringen bringes til opphør. Redsel hos foreldre er ikke bra for barn. Hvorvidt bekymringen er rimelig begrunnet eller ikke, er ikke alltid så viktig. Poenget er at den er der og bør bringes til opphør. Det har begge foreldrene et ansvar for å få til hvis barnet skal ha det bra.

Hva kjennetegner konfliktene som ikke løses?

Sakene som må finne sin løsning ved en dom synes i vårt materiale ikke å ha særtrekk ved seg som kan tilskrives sider ved barnas utvikling eller deres situasjon for øvrig. Heller ikke er det sider ved foreldrenes bakgrunn eller ytre livssituasjon som vi så langt kan se kan tjene som prediktorer for hvorvidt det vil lykkes å løse sakene i minnelighet. De foreldrepar som må la dommeren fatte en avgjørelse, skiller seg ikke fra det store flertall som finner frem til løsninger under veis, verken med hensyn til utdanning, yrkesbakgrunn, alder, antall barn eller samlivslengde, for å nevne noen av de parametre man kan gruppere foreldrene i forhold til.

I stedet synes det heller å være konfliktens innhold og/eller sider ved foreldrenes personlighet som nødvendigvis gjør en dom i ca. 20% av sakene. I noen tilfeller er årsaken til konflikten av en slik art at en eller begge ikke har noe å forhandle om. Da avsluttes «Konflikt og forsoning» raskt, og saken går over til ordinær behandling og hovedforhandling. **Oftest er det imidlertid slik at konflikter som ikke lar seg løse gjennom forhandlingsmøtene, springer ut av personlighetsmessige forhold ved en eller begge foreldrene.** Det er bare ca. 10% av foreldre som skiller lag som finner å måtte søke rettens bistand for å løse sine konflikter om felles barns fremtidige omsorg. Disse foreldrene er som gruppe både her i landet og internasjonalt, beskrevet å ha et høyere konfliktnivå seg imellom, og en høyere grad av belastningsfaktorer enn det som preger de foreldre som på egen hånd og/eller ved

hjelp av det ordinære meglings- eller behandlingsapparatets bistand, finner frem til måter å håndtere sitt forhold til barna på etter et samlivsbrudd (Tjersland, 1992). I denne 10%-gruppen vil det nødvendigvis måtte være slik at noen ikke er i stand til å legge konflikter og stridigheter til side. Internasjonal forskningslitteratur rapporterer at det er i forhold til foreldre med karakterforankrede problemer og foreldrepar hvor den ene eller begge handlingsrom er sterkt begrenset av utenforliggende hensyn, det er vanskeligst å forhandle frem omforente løsninger (Johnston & Roseby, 1997). Vi har i vårt prosjekt gjort de samme erfaringene. Eksempel på utenforliggende hensyn kan være at en mor eller far må svare for seg overfor egne foreldre som stiller seg svært kritisk til sin sønns eller datters motpart.

Holder forlikene?

Det er reist innvendinger mot forliksarbeid i barnefordelingssakene (Koch, 2000). Blant annet er det pekt på at forlik som inngås ofte ikke er holdbare, og at forlikte saker derfor gjerne kommer tilbake til retten som nye saksanlegg. Da er lite vunnet, snarere har det aktuelle barnet fått et forlenget opphold på foreldrenes konfliktarena i forhold til om man hadde «skåret igjennom» og tidligere i prosessen avsagt en dom som foreldrene måtte rette seg etter.

Innvendingen er relevant. Det må være et sentralt mål at barn ikke unødvendig lenge skal leve med tvil og usikkerhet om egen livssituasjon og fremtid og i det skadelige spenningsfeltet som foreldrenes uløste konflikter vanligvis skaper. Når en skal vurdere prosjektets resultater, må derfor forlikenes holdbarhet eller robusthet, være en sentral indikator for om løsningene er vellykkede.

Etter seks år med denne arbeidsformen er det vår erfaring at svært få av de sakene som er blitt løst i minnelighet tas opp igjen, bare ca. 5% av de 70 sakene. Vi mener at dette henger sammen med at det ikke bare megles frem en løsning som partene der og da kan bli enige om, men at prosjektets arbeidsform med tid til utprøving, modning og ny erkjennelse, i mange tilfeller fører til den forsoningen som vi har erklært som et mål i og med navnet på prosjektet. Hvorvidt foreldrene klarer å fastholde fokuset på barnet sitt og det felles foreldreskapet og bruke det de måtte ha lært under rettsprosessen når denne er over, søker jeg nå besvart gjennom et forskningsprosjekt finansiert av Norges forskningsråd. Blant de spørsmål jeg her vil forsøke å belyse, er foreldrenes vurdering av hvorledes barnas situasjon ble som resultat av løsningene som ble arbeidet frem.

Avslutning

Arbeidsformen i forsøksprosjektet har som nevnt innledningsvis, inspirert ny lovgivning som trer i kraft fra og med 1. april 2004. Lovendringen innebærer at kostnadene til sakkyndige dekkes av det offentlige når den sakkyndige også deltar i en løsningsrettet prosess i saksforberedende møter. Arbeidsmåten og dens begrunnelse har således vunnet bred aksept. Ved siden av Indre Follo tingrett har en rekke domstoler rundt i landet allerede begynt å benytte metoden eller tillempninger av denne.

Erfaringene så langt er at metoden virker i den forstand at de fleste saker lar seg løse på måter som antas å være til barnets beste. Metoden synes anvendbar i de fleste tilfeller, også der konfliktnivået mellom foreldrene er svært høyt, og der foreldrene sliter med ulike belastningsfaktorer.

Forsoning kan defineres som en gjenopprettelse av en brutt og ødelagt relasjon. I prosjektet er det ikke parforholdet som skal være gjenstand for forsoning, men foreldreskapet. I vår sammenheng kan derfor forsoning bety at man ut fra et minimum av respekt og tillit til den andres foreldrerolle, forsøker å gjenopprette en felles forståelse av at barnet ikke er tjent med å ha foreldre som strides om det, og gjennom prosessen gjør seg erfaringer som kan korrigere opplevelse av håpløshet og at ting ikke nytter. Dette innebærer at foreldrene fastholder at det de må ha fokus på ikke er konflikten, men hva de kan mestre og løse sammen som foreldre. Forsoning kan i denne sammenheng derfor også forstås som en over tid fastholdt opplevelse av å mestre det å være foreldre sammen.

Knut Rønbeck

Psykologisk institutt

Universitetet i Oslo

Pb. 1094 Blindern

0317 Oslo

Tlf 22 84 52 40

E-post knut.ronbeck@psykologi.uio.no

1. Modellen er utviklet i samarbeid med psykolog Arne Bjerring-Hansen, tingrettsdommerne Tore Hagen, Steinar Halvorsen og Helge Ståland, og sorenskriver Jan Erik Aarsland Olsson.

Referanser

Amanto, P. R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and adult well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 43–58.

Block, J., Block, J. H., & Gjerde, P. F. (1986). The personality to children prior to divorce: A prospective study. *Child Development*, 62, 1008–1029.

Chase-Lansdale, P. L., Cherlin, A. J., & Kiernan, K. E. (1995). The longterm effects of parental divorce on the mental health of young adults: A development perspective. *Child Development*, 66, 1614–1634.

Galtung, T. (1998). Barnet og foreldrenes rettssak. NOU 1998: 17.

Gran, S. (2003). *Det lille livets visdom*. Aftenposten 12.01.03.

Cummings, E. M., & Davis, P. T. (2002). Effects of marital conflicts on children: Recent advances and emerging themes in process-oriented research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43:1, 31–63.

Jenkins, J. M., & Smith, M. A. (1991). Marital disharmony and childrens behavior problems: Aspects of poor marriage that affect children adversely. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 32, 793–810.

Johnston, J. R., & Roseby, V. (1997). *In the name of the child. A developmental approach to understanding and helping children of conflicted and violent divorce*. The Free Press.

Kelly, J. (1993). Current research on childrens postdivorce adjustment. *Family and Conciliation Courts Review*, 31, 29–49.

Koch, K. (2000). *Når mor og far møtes i retten – barnefordeling og samvær*. NOVA-rapport 13/00.

Schaffer, H. R. (2000). *På barns vegne. Psykologiske spørsmål og svar*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Tjersland, O.-A. (1992). *Samlivsbrudd og foreldreskap. Meklingsprosessens psykologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Wallerstein, J. S., & Kelly, J. B. (1980). *Surviving the breakup*. New York: Basic Books.

.....
